

Empowering People with Disabilities for Quality of Life Improvement: A Qualitative Study on Two Vocational Rehabilitation Training Centers

Ploy Suebvises

Ph.D.(Development Administration), Lecturer,

School of Public Administration

National Institute of Development Administration

E-mail: ploy@nida.ac.th

Abstract

Vocational rehabilitation is one measure to support people with disabilities. By being employed, they can improve their quality of life, live independently from their families, and contribute to society. According to many research works, empowerment is assumed to have a direct relationship with increasing quality of life. The research on which this article is based aimed at providing the first qualitative exploration in Thailand of the connection between vocational rehabilitation, empowerment, and quality of life. Two vocational rehabilitation training centers, one public and one private, were studied. This article presents that part of the research, which used a western conceptual framework for evaluating the courses offered by these training centers in order to assess in how far they supported the empowerment of people with disabilities. It was found that the vocational training services did not seem to be very supportive of empowerment. Rather, the centers provided more charity-based services containing disempowering elements. Interestingly, graduates from these courses did feel that they were empowered. While Thai vocational rehabilitation training perhaps does not produce western-style empowered service consumers, it does tend to increase the quality of life of people with disabilities. Yet, it could improve further if such services adopted a more empowering approach in their course offerings.

Keywords: consumer - directed service, empowerment, people with disabilities, quality of life, rehabilitation training

การเสริมอำนาจคนพิการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต: การวิจัยเชิงคุณภาพกรณีศึกษาของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการสองแห่ง¹

พลอย สืบวิเศษ

Ph.D. (Development Administration), อาจารย์,
คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
E-mail: ploy@nida.ac.th

บทคัดย่อ

การฟื้นฟูสมรรถภาพทางอาชีพ เป็นแนวทางสำคัญแนวทางหนึ่งที่จะส่งเสริมให้คนพิการได้ใช้ศักยภาพเพื่อช่วยเหลือตนเองและสังคม สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ด้วยการทำงาน และมีวิถีชีวิตอิสระไม่เป็นภาระให้ครอบครัวและสังคม เพราะฉะนั้นแนวคิดเรื่องการเสริมอำนาจให้คนพิการ จึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิต เนื่องจากในประเทศไทยยังไม่เคยมีการศึกษาที่เชื่อมโยงเรื่องการเสริมอำนาจและคุณภาพชีวิตเข้ากับการฝึกอาชีพของคนพิการในเชิงคุณภาพ งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นการวิจัยแบบบุกเบิก ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการให้บริการฝึกอาชีพกับการเสริมอำนาจ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยใช้กรณีศึกษาสองกรณีคือ การดำเนินงานของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพของรัฐและของเอกชน บทความนี้จะนำเสนอในส่วนของการใช้กรอบความคิดของตะวันตก มาประเมินการดำเนินงานของศูนย์ฯ ทั้งสองแห่ง ว่าช่วยส่งเสริมการเสริมอำนาจและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้คนพิการหรือไม่ ผลจากการวิจัย พบว่า ทั้งสองศูนย์ฯ ดำเนินการฝึกอาชีพที่ไม่เสริมอำนาจมากเท่าใดนักตามมาตรฐานโลกตะวันตก และการฝึกอาชีพด้วยวิถีทางแบบไทยนั้น เป็นการฝึกอาชีพเชิงการกุศล ซึ่งแตกต่างจากการให้บริการของโลกตะวันตก แต่ท้ายที่สุด เมื่อจบการฝึกอาชีพแล้ว คนพิการรู้สึกว่าได้รับการเสริมอำนาจ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินการฝึกอาชีพตามบริบทของไทย ก็ช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตและเสริมอำนาจได้เช่นเดียวกัน แต่จะต้องมีการปรับปรุงการดำเนินงาน ให้เกิดกลไกในการเสริมอำนาจคนพิการให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

คำสำคัญ: การฝึกอาชีพคนพิการ, การเสริมอำนาจ, การให้บริการที่ผู้ใช้บริการกำหนดทิศทางการบริการ, คนพิการ, คุณภาพชีวิต,

¹บทความนี้นำข้อมูลมาจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง "Empowering People with Disabilities for Improved Quality of Life: A Study of Two Vocational Rehabilitation Training Centers" คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พ.ศ. 2549

ความสำคัญของปัญหา

คนพิการเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สามารถช่วยส่งเสริมการพัฒนาประเทศได้ หากสังคมตระหนักถึงคุณค่า ด้วยการส่งเสริมศักยภาพที่มีอยู่ ด้วยการฟื้นฟูสมรรถภาพ ทั้งทางการแพทย์ การศึกษา อาชีพ และสังคม อย่างไม่เลือกปฏิบัติ มีหลักฐานว่าคนกลุ่มนี้ถูกละเลย ไม่ได้รับความเอาใจใส่ หรือยังมีความเชื่อผิด ๆ เรื่องโชคลางกับความผิดปกติของร่างกาย หรือแม้แต่ความกลัวคนพิการ อันส่งผลให้คนเหล่านี้จำนวนมากรู้สึกแปลกแยก ถูกทอดทิ้ง ถูกกีดกันออกจากสังคม ซึ่งส่งผลให้การพัฒนาคคนพิการเป็นไปอย่างเชื่องช้า (United Nations, 1994, 5)

นอกเหนือจากครอบครัวที่ให้การดูแลคนพิการแล้ว การทำงานด้านคนพิการในประเทศไทยในสมัยก่อน มักดำเนินการโดยหน่วยงานที่มีลักษณะเป็นองค์การการกุศล (สำนักงานคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ 2546) ในปีพ.ศ. 2524 มีการประกาศปีคนพิการสากล การพัฒนาด้านงานคนพิการก็เริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ต่อมา มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการปีพ.ศ. 2534 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติเกี่ยวกับคนพิการฉบับแรกของประเทศไทย แม้ว่าจะมีการใช้พระราชบัญญัตินี้ แต่สังคมไทยก็ยังไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการรับคนพิการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังจะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ. 2539 สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานว่า ในจำนวนคนพิการทั้งหมด 1,024,120 คน มีคนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในชนบทเป็นจำนวนถึงร้อยละ 88 (904,450 คน) ซึ่งไม่สามารถเข้าถึงบริการที่จำเป็นของรัฐ ทำให้คนพิการว่างงานเป็นจำนวนมากและตกเป็นภาระของครอบครัวและสังคม ข้อมูลนี้สอดคล้องกับข้อมูลขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ในปี พ.ศ. 2543 ที่กล่าวว่า คนพิการกว่าร้อยละแปดสิบอาศัยอยู่ในเขตชนบทห่างไกล ไม่สามารถเข้าถึงงานบริการในการฟื้นฟูสมรรถภาพที่จำเป็นเช่นการศึกษา การแพทย์ และการฝึกอาชีพ

เรื่องของการพึ่งพาตนเองและการมีงานทำ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดกับคุณภาพชีวิต อย่างไม่เลือกปฏิบัติ ในการทบทวนวรรณกรรมในประเทศไทย พบว่ามีการวิจัย

ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของคุณภาพชีวิตของคนพิการเป็นจำนวนน้อย และยังไม่ปรากฏว่ามีงานวิจัยชิ้นใดที่เน้นการศึกษาเรื่องของการพึ่งพาตนเองในแง่ของการเสริมอำนาจ (empowerment) ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนั้นการวิจัยชิ้นนี้จึงเกิดขึ้น เพื่อให้เกิดหลักฐานเชิงประจักษ์ในองค์ความรู้ดังกล่าว โดยมีสมมติฐานว่า การเสริมอำนาจมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับคุณภาพชีวิต ผู้วิจัยใช้ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการสองแห่งเป็นกรณีศึกษา

กรอบการวิเคราะห์

เพื่อตอบข้อสมมติฐานดังกล่าว ผู้วิจัยใช้กรอบ "ทฤษฎีการเสริมอำนาจโดยให้ผู้ใช้บริการเป็นผู้กำหนดทิศทางการบริการ" (consumer-directed theory of empowerment) ซึ่งนำเสนอโดย Kosciulek (1999a) มาเป็นตัวแบบการศึกษาการให้บริการฝึกอาชีพในครั้งนี้อย่างไรก็ตามกรอบดังกล่าวสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

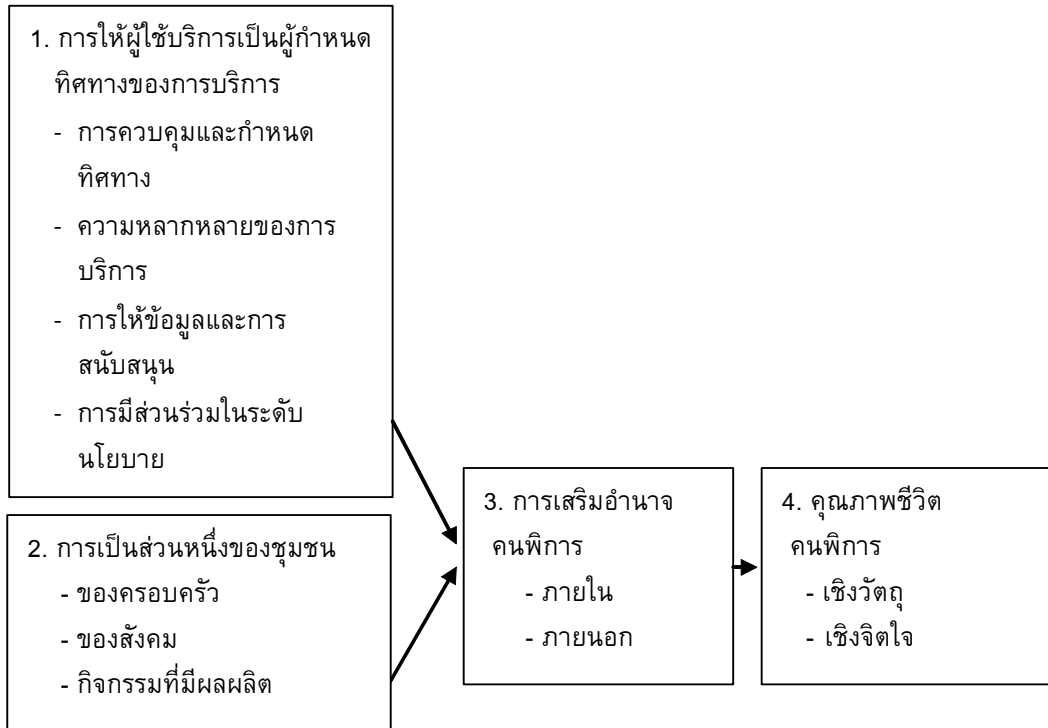
องค์ประกอบของทฤษฎีการเสริมอำนาจโดยให้ผู้ใช้บริการเป็นผู้กำหนดทิศทางการบริการ

ทฤษฎีที่นำมาใช้ มีดังนี้

องค์ประกอบที่หนึ่ง คือการให้ผู้ใช้บริการเป็นผู้กำหนดทิศทางของการบริการ Kosciulek (1999a: 199-200; 1999b) และ Kosciulek และ Merz (2001) กล่าวถึงลักษณะรวมสี่ข้อของการให้บริการแบบที่ผู้ใช้บริการเป็นผู้กำหนดทิศทางของการบริการ

1. ความสามารถของคนพิการที่จะควบคุมและกำหนดทิศทางของการให้บริการ
2. ความหลากหลายของการบริการ
3. ข้อมูลเกี่ยวกับการบริการ และการสนับสนุน
4. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในระดับนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการแก่คนพิการ

องค์ประกอบที่สอง คือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน Kosciulek (1999a) กล่าวว่า การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีสามระดับ คือ การมีส่วนร่วมในระดับครอบครัว ระดับสังคม และในระดับการประกอบกิจกรรมที่เกิดผลผลิต

ในด้านการศึกษา การทำงาน การเข้าร่วมสมาคมหรือการเป็นอาสาสมัคร ซึ่งการแบ่งระดับดังกล่าวนี้ได้นำมาใช้เป็นกรอบของการศึกษา เพื่อให้ทราบว่าการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของคนพิการมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่อย่างไรหลังจากเข้าฝึกอาชีพแล้ว

องค์ประกอบที่สาม คือการเสริมอำนาจคนพิการ ในที่นี้ การเสริมอำนาจมีกรอบการศึกษาในสองมิติ คือจากภายในหรือสภาพทางจิตวิทยา (internal/psychological) กับจากสถานการณ์ภายนอกหรือสภาพทางสังคม (situational /social) แนวคิดนี้ปรับปรุงจาก Stein (1997) และ Kosciulek และ Merz (2001) การวัดมิติแรกจากภายในหรือสภาพทางจิตวิทยา วัดการควบคุมความสามารถ ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม และการมองไปสู่อนาคต

การวัดสถานการณ์ภายนอกหรือสภาพทางสังคม วัดจากทักษะในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการทำงาน อำนาจในการตัดสินใจ ความรู้สึกพอใจในสภาพชีวิตที่เป็นอยู่ ความสามารถในการเดินทางไปในที่ใดๆ และการเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมให้สูงขึ้น

องค์ประกอบที่สี่ คือ คุณภาพชีวิตคนพิการ การวิจัยชิ้นนี้ ศึกษาคุณภาพชีวิตของคนพิการในสองมิติ คือในเชิงวัตถุและในเชิงของจิตใจ คุณภาพชีวิตในเชิงวัตถุ (objective quality of life) ประเมินโดยใช้กรอบการศึกษาของ Shalock ที่นำเสนอในปี ค.ศ. 2000 ประกอบด้วยตัวชี้วัดเจ็ดอย่าง คือ สภาพร่างกายที่ดี สภาพทางอารมณ์ที่ดี ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สภาพความเป็นอยู่ที่ดี การพัฒนาของบุคคล ความสามารถในการกำหนดชีวิตด้วยตัวเอง และการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

คุณภาพชีวิตในเชิงจิตใจ (subjective quality of life) วัดได้จากความพึงพอใจของบุคคลที่มีต่อสภาพที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งเจ็ดอย่าง

การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์

สถานที่เก็บข้อมูลของงานชิ้นนี้มีสองแห่งคือ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝน จังหวัดเชียงใหม่ และโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ จังหวัดชลบุรี การเก็บข้อมูลภาคสนามเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2547 ถึงเดือนกันยายน 2548 โดยแบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็นสองช่วงใหญ่ๆ คือ

ช่วงแรกระหว่าง เดือนพฤษภาคม - พฤศจิกายน 2547 ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพทั้งสองแห่ง ในช่วงที่คนพิการกำลังรับการฝึก ส่วนช่วงที่สอง เป็นการติดตามผลการฝึกอาชีพของคนพิการหลังจากที่พวกเขา จบหลักสูตรและออกไปประกอบอาชีพแล้ว เพื่อศึกษา การเปลี่ยนแปลงในคุณภาพชีวิต โดยเก็บข้อมูลจากผู้เข้า ฝึกอาชีพที่จบหลักสูตรไปแล้วของทั้งสองศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ ในเดือนพฤษภาคม - กันยายน 2548

เทคนิคในการเก็บข้อมูลที่ใช้ วิธีแรกคือการใช้ เอกสารที่เกี่ยวข้อง (documentary research) เพื่อเสริม กับการเก็บข้อมูลภาคสนาม

วิธีที่สองคือการสัมภาษณ์ (interview) อันเป็น การเก็บข้อมูลหลักของงานวิจัยในเชิงกรณีศึกษาการ สัมภาษณ์ นี้ใช้ทั้งแบบที่เป็นทางการ (formal interview) ที่กำหนดข้อคำถามเอาไว้ล่วงหน้า มีการนัดหมายกำหนด เวลาสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก การสัมภาษณ์ แบบไม่เป็นทางการนี้ อาจมีกรอบความสนใจในเรื่องที่ จะถาม แต่ไม่มีการกำหนดคำถามไว้ล่วงหน้า ไม่จำเป็นว่า จะต้องมีลำดับคำถามในการถาม และปล่อยให้บรรยากาศ การสนทนาเป็นตัวนำไปสู่เรื่องราวที่ผู้วิจัยสนใจ แต่การ สัมภาษณ์แบบนี้มีข้อเสียคือ บางครั้งผู้ตอบจะตอบโดยใช้ อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ผู้วิจัยจะต้องพิจารณาแยกแยะ ว่าจะนำข้อมูลจากแต่ละสถานการณ์หรือสภาพอารมณ์ ของผู้ตอบไปวิเคราะห์อย่างไร

วิธีที่สาม คือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ อย่างละเอียด มีทั้ง การถามแบบปลายเปิด (open-ended interview) หรือการสัมภาษณ์โดยมีการเตรียมข้อคำถาม ไว้แล้ว (structured interview) นอกจากนี้ ยังใช้การ สัมภาษณ์แบบกลุ่ม (focus group interview) ซึ่งจะช่วย ละลายพฤติกรรมและทำให้คนพิการรู้สึกปลอดภัยในการ พุดคุยเป็นกลุ่ม ผู้วิจัยใช้นามสมมติในการนำเสนอข้อมูล เนื่องจากข้อมูลบางส่วนมีความละเอียดอ่อน อาจส่งผล กระทบต่อผู้ที่ถูกพาดพิงถึง การใช้บุคคลหลักในการให้

ข้อมูล (key informant) ทำให้ได้ข้อมูลที่มีความลึก มากขึ้น ในกรณีนี้ ผู้ให้ข้อมูลหลักคือเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ และคนพิการที่เข้ารับการฝึกอาชีพรวมถึงผู้ที่สำเร็จ การศึกษาจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพทั้งสองแห่ง และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นนายจ้าง และผู้มารับบริการจาก สถานประกอบการที่คนพิการเข้าทำงาน

ผู้ให้ข้อมูลหลักจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ ทยาดฝน จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ของ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพจำนวน 14 คน คนพิการที่เข้ารับการ ฝึกอาชีพ 29 คน ผู้ที่สำเร็จการศึกษาไปแล้ว 15 คน และ ฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นนายจ้าง และผู้มารับบริการจาก สถานประกอบการที่คนพิการเข้าทำงานจำนวน 13 คน

ส่วนผู้ให้ข้อมูลหลักจากโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ จังหวัดชลบุรี ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ของโรงเรียนจำนวน 13 คน และคนพิการที่เข้ารับการฝึกอาชีพ 20 คน ผู้ที่ สำเร็จการศึกษาไปแล้ว 17 คน และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นนายจ้าง และผู้มารับบริการจากสถานประกอบการที่ คนพิการเข้าทำงานจำนวน 8 คน

การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (participant observation) เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ตลอดเวลาในการเก็บข้อมูล การวิจัย แบบนี้ ผู้วิจัยมีส่วนร่วมในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ และ พยายามทำตัวให้เป็นเหมือนสมาชิกของกลุ่มคนพิการ การสังเกตมีทั้งแบบเป็นทางการ (formal observation) เช่น เข้าไปสังเกตการณ์เรียนการสอน โดยนั่งอยู่ห่าง ๆ แต่ไม่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน กับการ สังเกตแบบไม่เป็นทางการ (informal observation) โดย ผู้วิจัยเข้าไปนั่งในห้องเรียนและร่วมฝึกอาชีพกับคนพิการ และทำกิจกรรมต่าง ๆ เสมือนว่าเป็นคนพิการที่มาฝึกอาชีพ ผู้วิจัยได้ใช้ชีวิตอยู่ที่ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพและได้รับการปฏิบัติ เช่นเดียวกับผู้เข้าฝึกอาชีพ และยังได้เข้าร่วมกิจกรรม ต่าง ๆ ภายนอกศูนย์ฯ ในวันหยุดกับคนพิการด้วย การทำ เช่นนี้ทำให้สามารถสังเกตและวิเคราะห์พฤติกรรมของ คนพิการและบุคลากรได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

การวิเคราะห์และตีความข้อมูลตัวอย่างระมัดระวัง การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นสิ่งจำเป็นในการ

ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูลในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพติดต่อกัน เป็นระยะเพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจกับผู้ ถูกศึกษา และเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยกับสถานที่ ข้อมูล ที่ได้ในครั้งหลังๆ จะมีความลึกมากขึ้น ซึ่งมีประโยชน์ ในการเปรียบเทียบเพื่อความเที่ยงตรงในการนำเสนอ

การนำบันทึกการสัมภาษณ์อย่างละเอียดมา วิเคราะห์ เป็นอีกวิธีหนึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ถูก สัมภาษณ์มักจะไม่ค่อยเต็มใจที่จะถูกสัมภาษณ์แบบ บันทึกเสียง ดังนั้นการจดบันทึก (interview note) จึงเป็น วิธีที่ใช้เป็นหลัก

ข้อมูลจะนำเชื่อถือได้มากขึ้นถ้ามีแหล่งข้อมูลที่ใช ยืนยันมากกว่าหนึ่งแหล่งขึ้นไปตัวอย่างเช่น ถ้าข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ตรงกับข้อมูลเอกสาร และสอดคล้องกับการ สังเกตของผู้วิจัย หรือตรงกับผู้ให้ข้อมูลคนอื่น หมายความว่า ข้อมูลนั้นมีความถูกต้องในระดับหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยพยายาม ตรวจสอบข้อมูลหลายๆทาง

การหาข้อมูลมาหักล้างข้อมูลที่มีอยู่ เป็นวิธีที่ผู้วิจัย ใช้ในการวิเคราะห์ ในบางครั้งข้อมูลที่ได้รับอาจไม่ถูกต้อง การหาหลักฐานมาหักล้างสิ่งที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ให้สัมภาษณ์ ไว้เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้ ทั้งนี้มิได้หมายความว่าผู้วิจัยไม่ ไว้วางใจผู้ให้ข้อมูลแต่เพื่อความมั่นใจว่าจะไม่ได้รับข้อมูล ผิดๆ หรือรับข้อมูลด้านเดียว เพราะในบางครั้งบุคคล หลายๆ คนให้ข้อมูลในเรื่องเดียวกันแต่ไม่ตรงกัน

อีกวิธีหนึ่งก็คือการขอให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ช่วยอ่าน งานวิจัยก่อนสรุป โดยผู้วิจัยขอร้องให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก บางคนช่วยอ่านรายงานในส่วนภาพรวมและส่วนที่ตน ได้ให้สัมภาษณ์ไป เพื่อให้มั่นใจว่าผู้วิจัยเข้าใจในสิ่งที่ได้ สัมภาษณ์ไปอย่างถูกต้อง และการตีความทำได้อย่าง สอดคล้องกับความเป็นจริงและตรงกับความคิดเห็นของ ผู้ถูกสัมภาษณ์ รวมทั้งเพื่อให้ได้รับข้อเสนอแนะเพิ่มเติม จากผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย

มองการเสริมพลังอำนาจคนพิการจากการฝึกอาชีพ ด้วยกรอบความคิดแบบโลกตะวันตกและตามแบบของไทย

ในส่วนนี้ จะนำเสนอการวิเคราะห์การดำเนินงาน ของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพทั้งสองแห่ง โดยเริ่มจากการใช้ กรอบความคิดของโลกตะวันตกก่อน โดยจะอภิปรายถึง องค์ประกอบที่หนึ่ง คือประเมินว่า ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพของ ไทยมีการให้ผู้ให้บริการเป็นผู้กำหนดทิศทางของบริการ ซึ่งจะนำไปสู่การเสริมอำนาจ และคุณภาพชีวิตในระดับใด และจะนำเสนอลักษณะการดำเนินงานตามที่เกิดขึ้นจริง ตามแบบของไทยในลำดับต่อไป

1. การให้บริการแบบโลกตะวันตก คือการให้บริการ แบบที่ผู้ให้บริการเป็นผู้กำหนดทิศทางการบริการ

การประเมินการฝึกอาชีพด้วยกรอบความคิดนี้ เชื่อว่าผู้ให้บริการจะต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง การบริการ ผลการประเมินการมีส่วนร่วมนี้สรุปได้ว่า ทั้งสองศูนย์ฯ มีระดับการเสริมอำนาจในการฝึกอาชีพไม่ สูงนัก โดยประเด็นที่ใช้วิเคราะห์มี 4 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก ด้านความสามารถในการกำหนดทิศทาง ของบริการ ด้วยธรรมชาติของการฝึกอาชีพ จะต้องเป็นการ จัดการเรียนการสอนแบบโรงเรียน ซึ่งคุณวุฒิ วิทยุของ คนพิการส่วนมากยังด้อยกว่าบุคลากร ทั้งศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ คนพิการหายาดฝนและโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ จึงไม่ค่อย เปิดโอกาสให้ผู้รับการฝึกได้กำหนดทิศทางการให้บริการ มากนัก แต่จะจัดการฝึกตามแผนงานที่ศูนย์ฯ กำหนดไว้ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรและผู้เข้ารับ การฝึกยังเป็นแบบครอบครัวยุคใหม่ ภายใต้สมมติฐานว่า คนพิการ คือลูกหลานที่ต้องการการชี้แนะ มากกว่าเป็นผู้ ใช้บริการที่มีความสามารถ และรู้ความต้องการของตน จึงทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอยู่ในฐานะที่ต้องพึ่งพาศูนย์ฯ ในการกำหนดทิศทางของการให้บริการ ความคิดนี้ สะท้อน ออกมาจากทั้งความคิดของบุคลากร และของคนพิการที่ มาฝึกอาชีพ

เราก็เปิดใจกว้างในเรื่องการรับความคิดเห็นของ นักเรียน นักเรียนมาบอกกับเราได้ว่าจะทำอะไร เราทำอย่างไร แต่มันก็มีกฎระเบียบของเราอยู่ เรา คงตามใจนักเรียนไปทั้งหมดไม่ได้ เพราะเขายัง

เด็ก และไม่มีประสบการณ์ ทางเราสอนอาชีพมานานแล้ว ย่อมต้องรู้ดีกว่า ว่าอะไรดีสำหรับเขาคิดว่าสิ่งที่เราจัดให้ดีที่สุดแล้วสำหรับเขา (เกษม นามสมมติ)

หนูไม่มีความคิดเห็นอะไรมาก โรงเรียนคงรู้มากกว่าเราเรื่องการสอน เราต้องเชื่อฟังครู เขาก็เหมือนพ่อแม่ของเรา เราต้องเคารพเชื่อฟัง พวกเราที่นี่ก็เพื่อจะเรียนวิชาต่างๆ บางทีหนูแสดงความคิดเห็นบ้าง ก็เรื่องต่างๆ ไป เช่นการใช้ชีวิตในศูนย์ฯ แต่เขาก็มีกฎระเบียบที่เราต้องทำตาม (มาลี นามสมมติ)

ประเด็นที่สอง ด้านความหลากหลายของรูปแบบการให้บริการ ทั้งสองศูนย์ยังมีจำกัด กล่าวคือมีหลักสูตรที่เปิดสอนไม่กี่สาขา ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝน มีระยะเวลาในการฝึกอบรมหนึ่งปี มีหลักสูตรฝึกอาชีพสี่สาขา คือ สาขาการตัดเย็บเสื้อผ้า สาขาผลิตถาดกรรม สาขาคอมพิวเตอร์ และสาขาอิเล็กทรอนิกส์ สาขาที่เปิดสอนเหล่านี้ เป็นสาขาที่ได้รับการอนุมัติจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ซึ่งศูนย์ฟื้นฟูอาชีพของรัฐทั้งแปดแห่งก็จะเปิดสอนในสาขาที่คล้ายคลึงกันเช่นนี้ทั้งแปดศูนย์ฯ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝนให้เหตุผลว่า เพราะข้อจำกัดด้านงบประมาณ และบุคลากร ส่วนโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ เปิดสอนตามความต้องการของตลาด เพราะเน้นเป้าหมายการมีงานทำร้อยเปอร์เซ็นต์ของ

นักเรียนที่จบ โดยโรงเรียนเปิดสอนในสาขาอิเล็กทรอนิกส์ สาขาคอมพิวเตอร์ และสาขาการจัดการธุรกิจภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งหลักสูตรต่างๆ เหล่านี้ได้ผ่านการทำวิจัยให้ตรงกับความต้องการของตลาดแล้ว หลักสูตรของโรงเรียนทั้งสามหลักสูตรมีระยะเวลาเรียนสองปี ซึ่งมากกว่าศูนย์ฟื้นฟูอาชีพของรัฐ แต่การเปิดสอนตามความต้องการของตลาดแรงงานเป็นหลักทำให้มีทางเลือกไม่คอยหลากหลาย² คนพิการบางคนยังอยากให้มีการสอนวิชาอื่น ๆ นอกเหนือจากที่เปิดสอนอยู่แล้ว หลายคนบอกว่า ต้องเรียนในสิ่งนี้อาจจะไม่ใช่ว่าสิ่งที่ชอบที่สุด แต่ชอบโรงเรียน จึงมาเรียน

อยากให้โรงเรียนสอนวิชาที่หลากหลายกว่านี้ ผมมาเรียนตามที่เขาเปิด ถ้ามีวิชาอื่น ๆ อีก ผมอาจจะไม่เรียนคอมพิวเตอร์ แต่ผมชอบโรงเรียนนี้ เพราะมีชื่อเสียง ก็เลยต้องเลือกเอาตามที่เขามี (ชาญศักดิ์ นามสมมติ)

หนูชอบวิชาที่เรียน แต่คิดว่าถ้ามีอะไรแปลก ๆ ใหม่ๆ ก็อาจจะลองดู เช่น อยากให้มีสอนทำอาหาร เปิดร้านอาหารหรือไปรับจ้างเป็นแม่ครัวน่าจะเงินดี แต่หนูอยากมาเรียนที่นี่ มีวิชาอะไรก็ต้องเอา แต่เขาว่าวิชาพวกนี้ได้งานทำแน่ ถ้าเป็นอะไรที่เราชอบ บางทีอาจหางานยากมั้ง (วรรณิสา นามสมมติ)

ประเด็นที่สาม ด้านการให้ข้อมูลและการสนับสนุน ทั้งศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝนและโรงเรียนอาชีว

²คนพิการจะเลือกเรียนในหลักสูตรที่ทางศูนย์เปิดสอน โดยจะมีการประเมินความเหมาะสมทางสติปัญญาและทางกายภาพของผู้ฝึก เช่น หากต้องการเรียนสาขาคอมพิวเตอร์ จะต้องมีความรู้ทางคณิตศาสตร์ดีพอสมควร หากอยากฝึกตัดเย็บเสื้อผ้า จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับจักรเย็บผ้าได้ หรือหากต้องการฝึกในสาขาอิเล็กทรอนิกส์จะต้องมีแขนสองข้างที่มีกำลังพอหยิบจับเครื่องมือที่ใช้ในการซ่อมอุปกรณ์ไฟฟ้าได้ แต่คนพิการก็ไม่มีทางเลือกหลากหลายกว่าที่เป็นอยู่ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพไม่ได้ทำการประเมินความต้องการในการฝึก (need assessment) เพื่อปรับปรุงหลักสูตรให้หลากหลายแต่อย่างใด บุคลากรของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝนให้ความเห็นว่า หลักสูตรของศูนย์ฯ ต้องมีความเชื่อมโยงกับศูนย์ฟื้นฟูอาชีพอื่น ๆ ของรัฐอีกเจ็ดแห่ง ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝนจึงไม่มีอำนาจตัดสินใจเปิดสาขาอื่นๆ ได้ด้วยตนเอง ประกอบกับงบประมาณมีจำกัด บุคลากรไม่เพียงพอ ทำให้การบริหารจัดการการเรียนการสอนในสาขาที่มีอยู่แล้วยังเป็นเรื่องยาก หากจะเปิดสาขาใหม่ ๆ เพิ่มอีก คงจะเพิ่มภาระให้ศูนย์ฯ ส่วนโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่เน้นการฟื้นฟูอาชีพในสาขายานธุรกิจที่โรงเรียนมีความถนัดและเป็นจุดแข็งอยู่แล้ว และไม่มีแผนในการเปิดสาขาอื่นเพิ่มเติมในอนาคตอันใกล้

พระมหาไถ่ มีระบบการให้ข้อมูลและการสนับสนุน ผู้เข้าฝึก ทั้งก่อนเข้าฝึก และระหว่างเข้าฝึกเป็นอย่างดี บุคลากรของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝนเห็นว่าการสนับสนุนหลังการฝึกของศูนย์ฯ ยังไม่มีประสิทธิภาพ และยังไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายในการจัดหางานสำหรับคนพิการที่จบออกไปแล้ว รวมทั้งยังไม่มีระบบติดตามประเมินผลอย่างมีประสิทธิภาพ ว่ามีงานทำหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ในทางตรงกันข้าม โรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่มีระบบการจัดหางานที่ดี มีเครือข่ายในการหางานให้หลังเรียนจบ ประกอบกับคนพิการที่จบการฝึกอาชีพมีคุณภาพ จึงทำให้เป็นที่ต้องการของตลาด โรงเรียนติดตามประเมินผลนักเรียนที่เรียนจบและทำงานในสถานประกอบการอย่างมีระบบ ประเด็นที่สี่ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในเรื่องนโยบาย ในหัวข้อนี้ ทั้งศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝนและโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ ไม่เปิดโอกาสให้คนพิการมีส่วนร่วมมากนัก ซึ่งมีเหตุผลสมควรที่จะอธิบายว่า ทำไมคนพิการจึงไม่มีส่วนร่วม เนื่องจากหน้าที่ของศูนย์ฯทั้งสองคือการฝึกอาชีพ ผู้ที่มาฝึกย่อมจะมีคุณสมบัติและวัยวุฒิที่ยังไม่พร้อมจะแสดงความคิดเห็นในระดับนโยบาย แต่ก็สามารถแสดงความคิดเห็นต่อผู้บริหารของศูนย์ฯได้ในทุก ๆ เรื่องอย่างอิสระ ความคิดเห็นก็จะได้รับการนำไปพิจารณาต่อไป ผู้เข้ารับการฝึกส่วนมากตระหนักว่าตนเองยังไม่มีคุณสมบัติที่จะมีบทบาทในการให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ไอ้โห...นโยบายเธอ (ยิ้ม) ฟังแล้วสำคัญเกินไปสำหรับเด็กๆ ผมว่าหน้าที่ของผมคือเรียน แล้วจะได้เลี้ยงตัวเองได้ ถ้าผมเรียนจบ ผมอาจจะเสนอความคิดเห็นอะไรพวกนี้ได้ แต่ตอนนี้ผมว่าผมยังไม่เก่ง อยากให้โรงเรียนเขาให้เรามากกว่า ผมว่าโรงเรียนทำดีแล้ว ที่ช่วยให้คนมีโอกาสที่ดีขึ้น (ประชา นามสมมติ)

จากการใช้กรอบการศึกษาของตะวันตกมาประเมินการให้บริการของศูนย์ฯ พบว่า ไม่สามารถนำมาประเมิน

ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการของไทยได้อย่างเหมาะสม เนื่องจาก ธรรมชาติและวัฒนธรรมการให้บริการแตกต่างกัน ประเด็นต่างๆที่นักวิชาการตะวันตกใช้พิจารณา มุ่งไปในการวัดว่าคนพิการมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางการให้บริการ ในฐานะผู้ใช้บริการอย่างไร แต่ในประเทศไทย คนพิการเองไม่ได้มองว่าตนเป็นผู้ใช้บริการจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ แต่มองว่าตนเองมารับการช่วยเหลือ ตนนั้นมีสถานภาพด้อยกว่า และต้องการการชี้แนะ ชี้้นำจากบุคลากรของศูนย์ฯ และไม่มีความคิดหวังในมาตรฐานของการฝึกอาชีพแต่อย่างใด เนื่องด้วยมารับการอบรมโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย จึงคิดว่าไม่อยู่ในฐานะที่จะเรียกร้อง หรือแสดงความต้องการต่างๆได้ ดังเช่นมาลี เด็กสาวชาวเขาอายุสิบแปดปีกล่าว

หนูไม่คิดว่าศูนย์ฯให้บริการ บริการมันเหมือนเราไปซื้อของ หรือไปโรงพยาบาล ที่นี่เป็นโรงเรียนเรา มาเรียน เราไม่ได้มารับบริการอะไร ถ้าเราจ่ายเงิน เขาถึงบริการเรา ใช่มั้ยคะพี่ ได้มาเรียนนี่ก็ดีแล้ว ที่บ้านหนูไม่มีอะไรดี ๆ แบบนี้ เขาให้ออกสมากเลย หนูพอใจกับทุกอย่างเพราะมันดีกว่าที่หมู่บ้าน อยู่บ้านคงไม่มีอนาคตอย่างนี้

2. การให้บริการแบบไทย คือการบริการเชิงการกุศล ลักษณะการฝึกอาชีพของทั้งศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝนและโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ พบว่ามีลักษณะร่วมกันสี่ประการ อันเป็นลักษณะของการให้บริการในแบบของสังคมและวัฒนธรรมไทย ที่เป็นการฝึกอาชีพเชิงการกุศล ดังนี้

ผู้จัดการบริการเป็นผู้กำหนดบริการ แม้ว่าตามทฤษฎีแล้ว บริการควรมีความหลากหลาย แต่การจัดการบริการของทั้งสองศูนย์ฯใช้ความสะดวกเป็นหลัก เช่น หลักสูตรที่จะเปิดสอนในศูนย์ฯ ของรัฐ ก็เป็นไปตามข้อกำหนดของส่วนกลาง ซึ่งอาจมีความเป็นไปได้ที่จะไม่สอดคล้องกับความต้องการของคนพิการ โรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่จัดการฝึกตามความชำนาญของบุคลากร และความต้องการ

ของตลาด แต่ในความเป็นจริง คนพิการอาจต้องการฝึกอาชีพที่แตกต่างจากที่ตลาดต้องการ แต่ตอบสนองความต้องการของเขาได้ ในกรณีนี้ คนพิการมีทางเลือกน้อย

การฝึกอาชีพเป็นบริการแบบที่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือของบุคลากร เนื่องจากเป็นการฝึกอาชีพธรรมชาติของบริการจึงเป็นแบบที่ผู้เข้าฝึกเป็นผู้ด้อยกว่าทั้งทางคุณวุฒิและสถานภาพทางสังคม บางครั้งส่งผลเสียเพราะเกิดการขึ้นำจากบุคลากร ทำให้คนพิการไม่ได้ตัดสินใจด้วยตนเอง เพราะกลัวว่าจะผิดพลาด และทำให้บุคลากรสามารถครอบงำความคิดของคนพิการได้ในหลายกรณี เช่น ในการตัดสินใจเลือกเรียนในสาขาวิชาต่างๆ ผู้เข้ารับการฝึกหลายคนไม่สามารถตัดสินใจด้วยตัวเอง มีความไม่แน่ใจว่าจะฝึกอาชีพในสาขาใด บางคนเรียนในสาขาที่ตนเองไม่ชอบมากนัก แต่เพราะครูเห็นว่าเขาควรจะเรียนในสาขาดังกล่าวจึงเรียน และเมื่อเรียนจบก็ไม่อยากประกอบอาชีพตามที่ได้ฝึกมา ผลลัพธ์ก็คือเขาไม่ได้รับการฝึกให้รับผิดชอบการตัดสินใจของตนเอง ไม่ว่าผลลัพธ์จะเป็นบวก หรือลบ บางคนกล่าวโทษครูว่าเป็นผู้แนะนำให้เรียนในสาขาที่ไม่ตรงตามความสนใจ แต่หากเขาได้เลือกด้วยตนเองแล้ว เขาน่าจะยอมรับกับผลการฝึกได้

คนพิการต้องยอมรับเงื่อนไขของบริการ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพทั้งสองมีเงื่อนไขในการให้บริการซึ่งคนพิการจะต้องยอมรับ หากปฏิเสธก็จะไม่ได้รับให้เข้าฝึกที่ศูนย์ฯ เช่น เรื่องการจัดบริการแบบโรงเรียนประจำ ซึ่งเป็นวิธีการจัดการที่สะดวกกับผู้ให้บริการ การกินอยู่ที่ศูนย์ฯ อาจมีประโยชน์ที่ทำให้คนพิการได้เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน แต่ศูนย์ฯก็ไม่เปิดทางเลือกให้ผู้ที่ไม่ประสงค์ที่จะอยู่ที่ศูนย์ฯ นั้นหมายความว่าคนพิการไม่มีสิทธิเลือก หากไม่รับเงื่อนไขของศูนย์ฯ ก็จะไม่สามารถเข้ารับการฝึกได้

คนพิการเป็นเหมือนผู้รับบริจาคในการรับบริการ หัวข้อนี้อาจสืบเนื่องมาจากพื้นฐานการทำงานด้านคนพิการในประเทศไทยที่มาจากกิจกรรมการกุศลมาก่อน ผวนกับการให้บริการของทั้งสองศูนย์ฯ เป็นการบริการแบบให้เปล่า จึงส่งผลให้บุคลากรของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ

ของรัฐส่วนหนึ่ง มีทัศนคติที่ผิดเกี่ยวกับการฝึกอาชีพ การที่คนพิการมาเรียนโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทำให้บุคลากรบางคนคิดว่าผู้ฝึกอาชีพน่าจะพอใจกับสิ่งที่ได้รับ และไม่อยู่ในสถานภาพที่จะโต้แย้งไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ บุคลากรบางคนมองว่าคนพิการมารับความเมตตาจากศูนย์ฯ และเป็นหนี้บุญคุณจากศูนย์ฯ และบุคลากรอีกด้วย ในขณะที่โรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ซึ่งดำเนินงานโดยคนพิการเป็นส่วนมาก ไม่มีปัญหาด้านทัศนคติแบบนั้น แต่ก็ยังคงมีลักษณะบางประการที่ทำให้เห็นว่าการเข้ารับการฝึกเป็นผู้รับบริจาค ซึ่งต้องตอบแทนบุญคุณ เช่น การทำงานบ้านในโรงเรียน อย่างไรก็ตาม คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการรับการฝึกโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายนั้น คนพิการคงจะต้องทำสิ่งตอบแทนกลับคืนให้ศูนย์ฯ เพราะศูนย์ฯเองก็ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายทั้งหมดเช่นกัน การช่วยทำงานภายในศูนย์ฯ จึงยังคงเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับการตีความของแต่ละบุคคล คนพิการบางคน สะท้อนว่า

เราเรียนฟรีทุกอย่าง ก็มีทั้งข้อดีและไม่ดี เราจะไปเรียกร้องอะไรมากก็ได้ รู้ว่าครูเขาก็ทำดีที่สุดแล้ว ก็แค่หวังว่าเขาจะช่วยหางานให้ด้วย ส่วนมากพวกเจ้าหน้าที่เขาก็มองว่าเราจน น่าสงสาร ก็โทษเขาไม่ได้นะ ถ้าเรามีเงินจ่าย เขาคงไม่ดูถูก แต่ก็ดีแล้วล่ะ ที่ไม่ต้องจ่าย (ยิ้ม) (เมธี นามสมมติ)

คนพิการได้อะไรจากการฝึกอาชีพ

หลังจากที่ได้ทราบถึงลักษณะการให้บริการโดยการประเมินจากกรอบของตะวันตก และเข้าใจว่าการบริการแบบของไทยเป็นอย่างไรแล้ว ในส่วนนี้จะกล่าวถึงสิ่งที่ผู้เข้าฝึกอาชีพได้รับหลังจากจบหลักสูตรแล้ว โดยในตอนต้น จะกล่าวโดยย่อถึงอาชีพต่างๆ ที่คนพิการทำหลังจบการฝึก

คนพิการที่จบหลักสูตรจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝน ส่วนใหญ่แล้วหลังจบการฝึก จะทำงานทำในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง โดยส่วนหนึ่งทำงานในโรงงานผลิตสินค้าหัตถกรรมพื้นเมือง

โรงงานอัญมณี โรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า หรือในบริษัทและโรงแรม และอีกไม่น้อยที่ประกอบธุรกิจส่วนตัว เช่นเขียนป้ายโฆษณา เปิดร้านตัดเสื้อ วาดภาพหรือผลิตสินค้า ศิลปหัตถกรรมขาย และเปิดร้านซ่อมเครื่องไฟฟ้า อีกส่วนหนึ่งประกอบอาชีพที่ไม่เกี่ยวข้องกับที่ฝึกอาชีพมา เช่นขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ส่วนคนพิการที่โรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ ส่วนใหญ่ได้งานทำในโรงงานในเขตนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง ในบริษัทห้างร้านในจังหวัดชลบุรี และในโรงงานในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ตำแหน่งที่ทำนั้น เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับสาขาอาชีพที่ฝึกมา เช่นเป็นเจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล เจ้าหน้าที่สำนักงาน หรือทำงานฝ่ายผลิตในโรงงาน รวมทั้งทำกิจการส่วนตัว เช่น เปิดร้านซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า แต่ก็มีบางคน ที่กลับไปประกอบอาชีพค้าขายส่วนตัวที่บ้านเกิด

ส่วนที่จะกล่าวถึงต่อไป คือทักษะที่คนพิการได้รับการจากการเข้าฝึกอาชีพ กล่าวคือ ประการแรก คนพิการได้เรียนรู้ทักษะทางด้านอาชีพ แต่ดูเหมือนว่าทักษะทางด้านอาชีพของผู้เข้าฝึกที่จบจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝน จะยังต้องมีการฝึกทักษะเพิ่มเติมในบางสาขาวิชา เนื่องจากระยะเวลาหนึ่งปีเรียนที่ศูนย์นั้นน้อยเกินไป เช่นในสาขาคอมพิวเตอร์ และช่างอิเล็กทรอนิกส์ ส่วนคนพิการจากโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ส่วนมากจะได้งานทำเกือบทั้งหมดจากการช่วยเหลือของศูนย์จัดหางาน

ประการที่สอง คนพิการได้รับการเพิ่มพูนคุณวุฒิทางการศึกษาโดยระบบการศึกษานอกโรงเรียนที่ทั้งสองศูนย์ฯ ส่งเสริมทำให้คนพิการส่วนหนึ่งได้ปรับวุฒิการศึกษาให้สูงขึ้น

ประการที่สามคือทักษะทางสังคม ซึ่งเป็นทักษะสำคัญที่คนพิการได้เรียนรู้จากศูนย์ฯ การอยู่รวมกันอย่างโรงเรียนประจำทำให้ทุกคนต้องปรับตัวเข้าหากัน รู้จักช่วยเหลือ เสียสละ จากการที่คนพิการได้มีปฏิสัมพันธ์กับทั้งคนพิการและไม่พิการจากกิจกรรมทั้งภายในและภายนอกศูนย์ฯ ทำให้รู้จักการเข้าสังคม การดูแลตนเอง และรู้จักแสดงออก นอกจากนี้ การได้มาพบกับคนพิการด้วยกันยังนำไปสู่ความสัมพันธ์ในระดับที่ลึกซึ้ง มีผู้เข้ารับ

การฝึกที่พบกันในกลุ่มฟื้นฟูอาชีพ ได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน จนนำไปสู่การแต่งงานหลังจากจบการฝึกแล้วเป็นจำนวนมากไม่น้อย

ประการที่สี่ การฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์เป็นผลประโยชน์ที่คนพิการได้รับจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ โดยเฉพาะที่ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝน เพราะรัฐสนับสนุนการฟื้นฟูทุกด้านตลอดระยะเวลาที่เข้ามาในศูนย์ฯ ก่อนการเปิดภาคการศึกษาให้บริการหาอุปกรณ์ (แขน หรือขาเทียม) ให้ เพื่อให้พร้อมสำหรับการฝึกอาชีพระหว่างที่อยู่ในศูนย์ฯ มีการจัดรถรับส่งผู้ที่ต้องทำกายภาพบำบัดไปโรงพยาบาลใกล้เคียงทุกวัน ในขณะที่โรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ ซึ่งกำหนดว่าคนพิการจะต้องมีสภาพร่างกายที่คงที่ จึงจะสามารถเข้ารับการฝึกอาชีพได้ จึงรับโอกาสทางการฟื้นฟูทางการแพทย์น้อยกว่า

นอกจากนี้ ยังมีการสร้างเครือข่ายของคนพิการจากกิจกรรมพิเศษนอกศูนย์ฯ เช่น กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมรณรงค์ประจำปี กิจกรรมระดมทุนการกุศล การแข่งกีฬาคนพิการ รวมทั้งมีกิจกรรมที่ได้ช่วยสังคม เช่น การให้นักเรียนหลักสูตรอิเล็กทรอนิกส์ออกไปปรับซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้าให้ในชุมชนโดยไม่คิดค่าบริการ หรือการจัดให้นักเรียนสาขาคอมพิวเตอร์ออกไปช่วยเขียนโปรแกรมให้หน่วยราชการในจังหวัด สิ่งเหล่านี้ทำให้คนพิการรู้สึกว่ามีคุณค่า และคนในชุมชนก็เห็นศักยภาพของคนพิการมากขึ้น

นอกจากทักษะต่างๆ แล้ว คนพิการยังมีการปรับตัวให้กลมกลืนเข้ากับสังคมในระดับที่มากกว่าเดิม คนเหล่านี้รู้สึกได้ว่าเมื่อเข้ารับการฝึกนอกจากจะได้เรียนรู้ทักษะต่างๆ รวมทั้งทักษะทางอาชีพแล้ว ยังได้ความมั่นใจในตนเอง และการยอมรับความเป็นคนพิการแล้ว เกิดความมั่นใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยเฉพาะผู้ที่จบการฝึกและมีงานทำ มีรายได้เป็นของตนเอง บางคนสามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวให้การยอมรับ คนในชุมชนก็เปลี่ยนทัศนคติและให้โอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ มากกว่าเดิม คนพิการที่มีงานทำส่วนมากรู้สึกว่าเป็นส่วนร่วมในการยอมรับในระดับดี แม้ว่านอกเหนือจากเวลางาน คนพิการ

ค่อนข้างจะยังโดดเดี่ยวและต้องคบเพื่อนคนพิการมากกว่า เพื่อนไม่พิการก็ตาม ละไม เด็กสาวนั่งรถเข็น อายุยี่สิบปี ศิษย์เก่าจากโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ ที่เคยได้งานทำที่ บริษัทแห่งหนึ่ง แต่ไม่ผ่านการประเมินและได้กลับมาฝึกงาน เพิ่มเติมที่โรงเรียน เล่าว่าแม่เมื่อเธอไปทำงานแล้ว ในวันหยุด ก็ยังคงกลับมาที่โรงเรียนเมื่อรู้สึกเหงา

ที่ทำงาน เพื่อนร่วมงานก็ดีกับหนู แต่พอเลิกงาน แล้วนะ หนูก็ไม่ได้ไปไหนๆกับเขาหรอก หนูก็อยาก มีเพื่อนไม่พิการแต่คิดว่าเขาคงไม่อยากคบหนู หนู ต้องอยู่คนเดียวบางทีก็เหงามาก บางทีตอนเช้าวัน เสาร์ก็กลับมาที่โรงเรียน ที่จริงก็อยู่ไกลโรงเรียน แต่ อยากมาคุยกับรุ่นน้องที่ยังไม่จบ หรือไม่ก็คุยกับครู ก็เลยเซ็นรถมาเรื่อยๆ รู้สึกว่ายังมีคนที่เป็เพื่อนเรา หนูรู้สึกดีทุกทีที่กลับมาโรงเรียน

กล่าวโดยสรุป คนพิการได้เรียนรู้ทักษะต่างๆ หลายอย่างจากศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ แต่สิ่งที่น่าสังเกตคือ ในศูนย์ของรัฐ ซึ่งรับคนพิการจากพื้นฐานหลากหลายจะ บรรลุเป้าหมายหลักในการเสริมทักษะทางอาชีพน้อยกว่า การฟื้นฟูด้านอื่นๆ ที่ศูนย์ฯมีให้ เช่น ทางกายภาพ ทางสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คนพิการได้พัฒนาทาง ร่างกาย อารมณ์ และสังคม ในขณะที่ทักษะทางอาชีพ ยังคงอยู่ในเกณฑ์ที่น่าจะปรับปรุงให้ดีขึ้น ในขณะที่ ศูนย์ฯ ของเอกชนนั้น ผลผลิตคนพิการที่มีทักษะทางอาชีพ ได้มีคุณภาพดีและเป็นที่ยอมรับของตลาดมากกว่า ข้อแตกต่างนี้เป็นผลมาจากการกำหนดคุณสมบัติของ ผู้ฝึกที่แตกต่างกัน และเหตุผลอื่นๆ อีก

การฝึกอาชีพที่ศูนย์ฯ จัดให้ ช่วยเสริมอำนาจหรือไม่

ผู้เข้าฝึกอาชีพรู้สึกว่าได้รับการเสริมอำนาจจาก การฝึกอาชีพเป็นอย่างมาก และสามารถควบคุมชีวิต ได้ดีกว่าเดิม คนที่มีงานทำรู้สึกที่ตนเองแตกต่างไป บางคนย้ายออกจากบ้านพ่อแม่ และมีที่อยู่ของตนเอง ทำให้มีอิสระมากกว่าเดิมและยังมีความรับผิดชอบ

ต่อตัวเองมากขึ้น แทนที่จะถูกลดอย่างคนพิการที่ต้อง พึ่งพาคนอื่น นอกจากนี้ ยังมีความคิดเกี่ยวกับอนาคต มากกว่าเดิม การได้ฝึกอาชีพกับเพื่อนๆในศูนย์ฯ ทำให้ ได้แลกเปลี่ยนมุมมองและเกิดกำลังใจในการสร้าง อนาคต

ผมเห็นเพื่อนๆที่มีสภาพแย่กว่า (พิการมากกว่า) ผมมีความหวังมากขึ้น ศูนย์ฯทำให้ผมรู้ว่าผมทำ อะไรได้เยอะแยะเลย ผมไม่ใช่คนพิการไร้ประโยชน์ ผมอยากกลับบ้านไปเปิดร้านซ่อมเครื่องไฟฟ้า มาฝึกอาชีพทำให้ผมมีความรู้แล้วก็มั่นใจมากขึ้น ผมก็ไม่ค่อยจะเศร้าแล้วล่ะที่พิการจริง ๆ ตอนก่อน มากก็ไม่ได้หวังอะไรมากนัก เขา (พ่อแม่) บอกให้มา ก็มา แต่มาแล้วก็ได้อะไรหลายอย่าง (สมพงษ์ นามสมมติ)

หากใช้มาตรฐานตะวันตกประเมินการดำเนินงาน ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพทั้งสองแห่ง จะพบว่า ทั้งสองศูนย์ฯ มีระดับของการเสริมอำนาจและการส่งเสริมให้ผู้ใช้บริการ เป็นผู้กำหนดทิศทางของบริการในระดับต่ำ การดำเนินงาน ของทั้งสองศูนย์ฯยังมีลักษณะ ที่กล่าวว่าเป็นการให้บริการ ในเชิงการกุศล (charity-based) อยู่ ซึ่งลักษณะดังกล่าว อาจเป็นการปิดกั้นการเสริมอำนาจ หรือเป็นการลดอำนาจ (disempowering) ของคนพิการได้

ในส่วนนี้ จะอธิบายถึงลักษณะการบริการเชิง การกุศล ซึ่งพบในการฝึกอาชีพของไทย ในประเด็น ที่จะนำมาซึ่งการปิดกั้นและลดอำนาจคนพิการ และ อภิปรายถึงความขัดแย้งที่ว่า ทำไมการฝึกอาชีพแบบไทย ที่เป็นเชิงการกุศล และมีลักษณะที่อาจก่อให้เกิดการลด อำนาจในคำจำกัดความของตะวันตก ยังสามารถพัฒนา คุณภาพชีวิตคนพิการไทย และทำให้คนพิการรู้สึก ว่า เขามีอำนาจเพิ่มขึ้นกว่าตอนที่ยังไม่ได้ฝึกอาชีพ

1. การบริการเชิงการกุศลมีแนวโน้มที่จะปิดกั้น การเสริมอำนาจ การดำเนินงานของทั้งสองศูนย์ฯ อาจปิดกั้นการเสริมอำนาจอยู่หลายประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ลักษณะการให้บริการตามความสะดวกของผู้ให้บริการ อาจปิดกั้นการเสริมอำนาจ การเปิดหลักสูตรฝึกอบรมโดยมีหลักสูตรไม่มากนัก ทำให้คนพิการไม่มีอำนาจในการเลือกในสิ่งที่ตนเองอยากเรียน West และ Parent (1992) กล่าวว่า การตัดสินใจด้วยตัวเอง และการมีความสามารถในการเลือก เป็นตัวชี้วัดสำคัญของการเสริมอำนาจ ซึ่งสามารถส่งผ่านจากผู้ให้บริการไปสู่ผู้รับ และจะส่งผลให้เกิดแรงจูงใจ ที่ผู้ใช้บริการจะเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การบริการที่ประสบความสำเร็จ เป็นการเสริมศักดิ์ศรีของผู้บริโภค ตัวอย่างเช่น คนพิการบางคนอาจต้องการฝึกอาชีพในสาขาวิชาหนึ่ง แต่กลับถูกบีบให้เลือกสาขาวิชาอื่นที่เป็นที่ต้องการน้อยกว่า เพียงเพราะสาขาที่ต้องการฝึกไม่มีเปิดสอน อย่างไรก็ตาม จำนวนของสาขาที่เปิดสอนอาจจะไม่มีความหมายเลย ถ้าหากสาขาที่เปิดสอนไม่ตรงกับความสนใจและความต้องการของผู้เรียน การมีสาขาวิชาให้เลือกมากมาย แต่ไม่ตรงกับความต้องการของผู้เรียน ก็ไม่อาจเป็นการรับประกันได้ว่า มีการเสนอทางเลือกอย่างพอเพียง อาจมีข้อโต้แย้งว่า หลักสูตรการฝึกอาชีพที่ทั้งศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝน และโรงเรียนอาชีพพระมหาไถ่ นั้น เป็นการจัดการฝึกอาชีพจากองค์การที่มีประสบการณ์ยาวนาน และหลักสูตรตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน รวมทั้งรับประกันการมีงานทำ แต่ก็จะเป็นการดียิ่งขึ้น ถ้ามีการเปิดหลักสูตรที่กว้างขึ้นในสาขาวิชาอื่นๆ นอกเหนือจากที่เคยเปิดอยู่แล้ว เพื่อให้คนพิการมีทางเลือกที่หลากหลาย คนพิการบางคน อาจยอมรับความเสี่ยงที่จะเรียนในสิ่งที่ตนสนใจ และเป็นสาขาที่มีการแข่งขันสูงในตลาดแรงงาน และมีโอกาสในการหางานยากกว่า แต่เป็นสาขาวิชาที่เขาพึงพอใจ มากกว่าที่จะเรียนในสาขาวิชาที่ศูนย์ฯ จัดสอน แม้ว่าจะเป็นสาขาวิชาชีพที่มีความเสี่ยงต่ำกว่า และมีหลักประกันการได้งานทำสูงกว่า

ประการที่สอง ลักษณะการฝึกอาชีพที่คนพิการจะต้องยอมรับเงื่อนไขทุกประการของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ จึงจะได้รับการฝึก อาจไม่เสริมอำนาจ เพราะทั้งสองศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ จัดบริการฝึกอาชีพโดยเสนอทางเลือกไว้

เป็นชุดคนพิการที่ประสงค์จะฝึกอาชีพจะต้องยอมรับเงื่อนไขทั้งหมด หากขัดข้องก็จะไม่ได้รับการฝึกอาชีพ อย่างไรก็ตามอาจมีข้อโต้แย้งว่าการฝึกอาชีพเป็นแบบให้เปล่า และศูนย์ฯ ต้องจัดการฝึกอาชีพแบบที่เน้นความสะดวกของผู้จัด โดยจะต้องให้ผู้ฝึกต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่าเพราะข้อจำกัดทางการเงิน และสภาพความเป็นอยู่ของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพในบางกรณี ก็ดีกว่าสภาพความเป็นอยู่ที่บ้านของคนพิการเสียอีก ดังนั้นจึงไม่ควร มีข้อโต้แย้งใดๆ แต่หากเรามีโอกาสในการเลือกลักษณะการฝึกอาชีพภายใต้เงื่อนไขที่จำเป็นและข้อจำกัดของศูนย์ฯ ได้มากขึ้น เช่นสามารถไปกลับในระหว่างการฝึก โดยไม่ต้องอยู่ประจำที่ศูนย์ฯ หรือสามารถต่อรองในเงื่อนไขการฝึกบางประการที่ไม่กระทบกระเทือนการฝึกได้ คงจะเป็นการตอบสนองความต้องการได้ดียิ่งขึ้น

สืบเนื่องจากการที่คนพิการจะต้องยอมรับเงื่อนไขทุกประการของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ อาจสร้างความเคยชิน ทำให้ไม่มีโอกาสฝึกคิด ขาดประสบการณ์ในการตัดสินใจ และขาดการเรียนรู้จากความผิดพลาดของตนได้ การยอมรับเงื่อนไขโดยไม่มีการโต้แย้ง การไม่สามารถตัดสินใจเลือกรูปแบบการอบรมได้ อาจทำให้คนพิการสูญเสียอำนาจ (powerless) แต่สิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงก็คือ จะต้องมีการสร้างความสมดุลระหว่างความสามารถในการเลือก และการยอมรับเงื่อนไข เพื่อคงไว้ซึ่งการรักษาระเบียบและความเรียบร้อย เพื่อให้การฝึกอาชีพประสบความสำเร็จได้ ดังนั้น ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพอาจจะต้องลดอำนาจของคนพิการในบางด้านเพื่อเสริมอำนาจของพวกเขาด้านหนึ่งให้เกิดขึ้น เช่น การที่คนพิการอาจต้องถูกบังคับให้รู้จักควบคุมตัวเอง เคารพกฎระเบียบของศูนย์ฯ เคารพสิทธิของผู้อื่น และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ เพราะคนที่มาอยู่ร่วมกันมาจากพื้นฐานหลากหลาย ทำให้คนพิการต้องยอมสละอิสรภาพบางส่วนไป เพราะบุคคลไม่สามารถมีอิสรภาพโดยไร้ขอบเขตเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น แต่การทำเช่นนี้ จะทำให้คนพิการรู้จักที่จะอยู่ร่วมกันและทำงานกับผู้อื่นในสังคมได้

ลักษณะประการที่สาม ที่อาจก่อให้เกิดการลดอำนาจ เกิดจากความระมัดระวัง ความกลัวและความเสี่ยง

ของเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ ในการตัดสินใจ อันเกี่ยวกับการฝึกอาชีพหรือการให้คำแนะนำใด ๆ แก่ ผู้เข้ารับการฝึก เช่น ในการหางานทำในสถานประกอบการ ต่างๆ การศึกษาครั้งนี้พบว่า คนพิการมักจะถูกจัดให้เข้าทำงานในกิจการที่เคยรับคนพิการทำงานมาแล้ว มากกว่า จะมีความพยายามในการขยายเครือข่ายออกไปสู่กิจการ อื่นๆ คนพิการจึงทำงานกระจุกตัวกันในโรงงาน หรือ บริษัทเดิมๆ มากกว่าจะได้ออกไปเผชิญความท้าทาย ในสถานประกอบการใหม่ๆ ที่ไม่เคยรับคนพิการมาก่อน สถานการณ์ที่กล่าวมานี้ พบได้ในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ คนพิการหายาดฝนและโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ สืบเนื่อง จากเหตุผลต่างๆ หลายประการ รวมทั้งความคาดหวังใน ความสามารถที่เจ้าหน้าที่มีต่อคนพิการในระดับต่ำ และ เหตุผลทางด้านความปลอดภัยและความรับผิดชอบที่ เจ้าหน้าที่มีต่อคนพิการ อีกตัวอย่างหนึ่งก็คือ การที่ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพมีทรัพยากรขององค์กรที่มีจำกัด และ ความกดดันที่จะต้องสร้างผลงานที่วัดผลได้ ตัวอย่างเช่น ที่ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหายาดฝน กำหนดหลักสูตร การฝึกอาชีพตั้งอยู่บนพื้นฐานของงานที่มีความเสี่ยงต่ำ ซึ่งมีการลงทุนต่ำในการจัดการฝึกอาชีพ ส่งผลให้หลักสูตร มีเนื้อห่าย่อยๆ เจ้าหน้าที่บางคนของศูนย์ฯ เห็นว่าควรมีการ ปรับปรุงคุณภาพและเนื้อหาหลักสูตรรวมทั้งขยายเวลา การฝึกอาชีพออกไป ที่โรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ หลักสูตร กำหนดมาพร้อมกับการรับประกันว่า ผู้เข้าฝึกที่จบหลักสูตร ทุกคนจะมีงานทำ ผลก็คือหลักสูตรถูกสร้างมาเพื่อให้คน พิการทำได้พลัดน้อยที่สุด และได้งานทำในทุกกรณี แต่ คนพิการจากทั้งสองศูนย์ฯ ฟื้นฟูอาชีพอาจจะสามารถ รับความเสี่ยงได้มากกว่า และอาจจะไม่ต้องรับการฝึกใน สาขาอาชีพที่ศูนย์ฯ เห็นว่า เหมาะสมปลอดภัยเท่า นั้น การให้พวกเขาได้ฝึกอาชีพที่มีความแปลกใหม่ ทำหาย และมีความเสี่ยงบ้างอาจเป็นการเสริมอำนาจให้คนพิการ

ประการสุดท้าย จากความเป็นจริงที่ว่า การฝึกอาชีพ ต้องอาศัยความชำนาญของนักวิชาชีพเป็นหลัก อาจนำไปสู่ สถานการณ์ที่ความคิดเห็น และการตีความของนักวิชาชีพ มีน้ำหนักและมีความน่าเชื่อถือมากกว่าความคิดเห็นหรือ

การตีความของคนพิการเอง ในศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการ หายาดฝนและโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่นั้น นักวิชาชีพ กำหนดกระบวนการเรียนการสอน ระบุปัญหา และ กำหนดแนวทางแก้ไข จากการสังเกตพบว่า คนพิการขาด ความรู้พื้นฐานทางการศึกษา สังคม และความรู้ทางอาชีพ สถานการณ์นี้ ทำให้นักวิชาชีพบางคนอาจทึกทักเอาว่า คนพิการขาดความสามารถในการตัดสินใจ และคนพิการ ส่วนมากก็คิดเช่นเดียวกัน การที่เจ้าหน้าที่ของศูนย์ฟื้นฟู อาชีพมองว่าผู้ที่มารับการฝึกเป็นลูกหลานหรือนักเรียน ทำให้คนเหล่านี้มีสถานภาพเป็นคนที่ต้องการการชี้แนะ ชี้แนะ สอน และบอกว่าจะต้องทำอะไรอย่างไร การครอบงำ ที่กล่าวมานี้ อาจรุนแรงจนคนพิการถูกคาดหวังให้พึ่งพา และเชื่อฟังนักวิชาชีพอย่างไม่มีเงื่อนไข ในการตัดสินใจ ใดๆ ก็ตามที่เขาต้องทำ ประกอบกับธรรมชาติของการ ฝึกอาชีพที่เป็นการเรียนการสอน ก็ทำให้คนพิการยากที่ จะหลีกเลี่ยงจากการครอบงำของนักวิชาชีพไปได้ อย่างไร ก็ตามหากผู้บริหารของศูนย์ฯ มีความตระหนักและเข้าใจ แนวโน้มของการครอบงำที่กล่าวมานี้แล้ว อาจมีการสร้าง การเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ก่อให้เกิด ความสมดุลระหว่างการพึ่งพานักวิชาชีพกับการมีอิสระ ในการคิดของคนพิการได้ นักวิชาชีพจะต้องสามารถ ระบุได้ว่า ในสถานการณ์ใดที่ต้องการการควบคุมจาก นักวิชาชีพ และในสถานการณ์ใดที่คนพิการจะมีอิสระใน การคิดและตัดสินใจด้วยตัวเองได้

เหตุผลที่ยกประเด็นนี้ขึ้นมานี้มากกล่าว มิใช่เพื่อ เป็นการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ ทั้งสอง แต่เป็นการยกประเด็นเพื่อให้ผู้ที่จัดการฝึกอาชีพ ได้ตระหนักว่า มีแนวโน้มที่การฝึกอาชีพอาจนำไปสู่การ ลดอำนาจของคนพิการได้ เพื่อจะได้นำไปสู่การแก้ไข และป้องกันการเกิดสภาวะดังกล่าวอย่างไรก็ตาม เนื่องด้วย ข้อจำกัดทางองค์กร ด้านนโยบาย การบริหาร งบประมาณ และข้อจำกัดอื่น ๆ ของศูนย์ฯ ทั้งสอง ทำให้คาดได้ว่า ลักษณะการบริหารจัดการที่กล่าวมาแล้วทั้งสี่ข้อ คงจะยังมีอยู่ต่อไปในระยะเวลาหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการ ฝึกอาชีพไปสู่ทางเลือกที่หลากหลายเพื่อเพิ่มโอกาสใน

การเลือกมากขึ้นนั้น ต้องอาศัยงบประมาณ การสนับสนุน จากฝ่ายบริหาร ความตั้งใจ และเวลา การจัดการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการไม่ใช่ธุรกิจที่ทำกำไร ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีหน่วยงานที่ทำงานในด้านนี้ไม่มากนัก และส่วนมากองค์กรที่ทำหน้าที่นี้ก็มักมีงบประมาณจำกัด จึงไม่สามารถจัดการบริการที่สนองตอบคนพิการได้อย่างเต็มที่

2. สภาวะที่ขัดแย้งระหว่างแนวคิดตะวันตกกับสภาพที่เกิดขึ้นจริง ในการประเมินว่าการฝึกอาชีพของไทย เสริมอำนาจคนพิการหรือไม่

ในทางหนึ่ง การฝึกอาชีพคนพิการในเมืองไทย ดูเหมือนว่าจะเป็นบริการเชิงการกุศลและไม่เอื้อต่อการเสริมอำนาจ ตามมาตรฐานการให้บริการแบบตะวันตก อย่างไรก็ตาม เราไม่อาจกล่าวได้ว่า การฝึกอาชีพที่ทำโดยศูนย์ฟื้นฟูอาชีพทั้งสองในการวิจัยครั้งนี้ไม่มีประโยชน์ต่อคนพิการ หรือไม่เสริมอำนาจโดยสิ้นเชิง เพราะผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า อย่างน้อยที่สุดผู้เข้ารับการฝึก ก็รู้สึกว่าเขาได้รับการเสริมอำนาจจากการเข้าฝึกอาชีพ แล้วเราจะอธิบายสภาวะที่ขัดแย้งนี้ได้อย่างไร

การเสริมอำนาจเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความรู้สึก Marrone (1995) กล่าวถึงประเด็นในการเสริมอำนาจคนพิการโดยชี้ว่าคำว่า "การเสริมอำนาจ" ก่อให้เกิดความสับสนในความหมายและการตีความ เขาได้แย้งว่าการจะอธิบายว่าอะไรเป็นการกระทำที่ไม่ส่งเสริมการเสริมอำนาจนั้น ทำได้ง่ายกว่าการหาคำนิยามว่าอะไรคือการเสริมอำนาจเสียอีก การเสริมอำนาจเกี่ยวข้องกับความรู้สึกซึ่งขึ้นอยู่กับความดีของแต่ละคน ทุกคนมีความคาดหวังในระดับของการเสริมอำนาจที่ต่างกัน ตัวอย่างเช่น ในคำนิยามของตะวันตก การเสริมอำนาจของคนพิการหมายถึงการที่คนพิการสามารถควบคุมชีวิตและสภาพต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตของเขาได้ ในระดับที่เทียบเท่ากับคนไม่พิการ (Harp, 1994, 8) หากใช้คำนิยามนี้ คนพิการคนใดก็ตามที่สามารถควบคุมชีวิตของตนเองได้ ในระดับที่เท่าเทียมกับคนไม่พิการถือว่ามีเสริมอำนาจ

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ คนพิการอาจไม่จำเป็นต้องมีความสามารถในการควบคุมชีวิตได้เท่ากับคน

ไม่พิการ จึงจะรู้สึกว่าได้รับการเสริมอำนาจ ข้อโต้แย้งนี้เป็นจริงในสังคมไทย เนื่องจากคนพิการส่วนใหญ่มักเป็นคนยากจนและด้อยโอกาสซึ่งมีการศึกษาและสถานภาพทางสังคมต่ำอยู่แล้ว คนพิการที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ เมื่อตอนก่อนเข้ารับการฝึกอาชีพ ไม่ค่อยมีโอกาสได้ออกจากบ้านไปไหน ส่วนมากถูกเก็บตัวไว้ในบ้านโดยไม่มีอะไรให้ทำมากนัก คนเหล่านั้นนับได้ว่ามีสภาพถูกกดอำนาจอย่างมาก ก่อนมาที่ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพ การได้ออกจากบ้านมาฝึกอาชีพ ได้มาพบเพื่อนคนพิการด้วยกันรวมทั้งได้เรียนรู้ทักษะวิชาชีพ อาจนับได้ว่าเป็นการเสริมอำนาจอย่างมากแล้ว สำหรับคนเหล่านี้ การเสริมอำนาจอาจมีความหมายง่าย ๆ เพียงแค่ "การได้ทำอะไรที่ไม่เคยได้ทำมาก่อน" ก็ได้ (มาลี, นามสมมติ) คำพูดของมาลีสะท้อนให้เห็นว่า เธอไม่ได้ต้องการที่จะต้องสามารถควบคุมชีวิตของตนเองได้จนมีระดับการควบคุมชีวิตเท่าเทียมกับคนไม่พิการ ในการได้รับการเสริมอำนาจของเธอ อาจเป็นแค่เพียงการได้ทำในสิ่งที่ไม่เคยมีโอกาสได้ทำมาก่อนก็เพียงพอแล้ว จากระดับการเสริมอำนาจที่มีเพียงน้อยนิดที่มีมาแต่ต้น คนพิการที่เข้าฝึกอาชีพจึงรู้สึกว่าได้รับการเสริมอำนาจอย่างเด่นชัด จากการได้เรียนรู้ทักษะทางอาชีพและสังคม รวมทั้งยังได้พัฒนาการตระหนักในคุณค่าของตนในทางที่เป็นบวกมากขึ้น โดยที่ทางศูนย์ฟื้นฟูอาชีพก็ไม่ได้มุ่งเน้นการเสริมอำนาจในกระบวนการการฝึกอาชีพเพียงอย่างเดียว

แม้ว่าการเสริมอำนาจเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ แต่ก็ไม่ใช่เป้าหมายหลักของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพทั้งสองแห่ง ทั้งสองศูนย์ เน้นที่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ในทางปฏิบัติ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพของรัฐเช่น ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหยาบผืน ดูจะมุ่งเน้นการสอนทักษะทางสังคม ในขณะที่ศูนย์ของเอกชนเช่นโรงเรียนอาชีพพระมหาไถ่เน้นที่ทักษะด้านอาชีพและสังคม และแม้ว่าผู้บริหารของทั้งสองศูนย์ อาจจะตระหนักถึงความสำคัญของการเสริมอำนาจให้เป็นหัวข้อต้นๆ ในนโยบาย แต่ในทางปฏิบัติ การเสริมอำนาจอาจถูกลดอันดับลงไปเป็นเรื่องรองๆ หรือต้องหลีกเลี่ยงให้เรื่องอื่นที่ "สำคัญกว่า" เช่นเรื่องของ กฎเกณฑ์ การเงิน

บุคลากร หรือเรื่องสภาพความเป็นอยู่ในศูนย์ฯ ก็เป็นไปได้ และสำหรับผู้บริหารบางคน อาจโต้แย้งว่า การเสริมอำนาจคนพิการอาจเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญเท่ากับเรื่องคุณภาพชีวิตที่ดีและการมีงานทำ

การที่ศูนย์ฯ ทั้งสองมีระดับการเสริมอำนาจที่ไม่สูงนัก นอกจากจะอธิบายได้ด้วยปัจจัยทางการบริหารจัดการที่กล่าวไปแล้ว ยังอาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม เนื่องจากแนวคิดการเสริมอำนาจเป็นความคิดที่ซับซ้อน การเสริมอำนาจอาจทำได้ยากในวัฒนธรรมไทย เพราะสังคมไทยให้ความสำคัญกับการเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส โดยเฉพาะในบริบทของการศึกษา คนพิการที่มาที่ศูนย์ฯ ฟันฟูอาชีพ ตกที่นั่งลำบากเพราะมีฐานะยากจน การศึกษาน้อย และพิการ ทำให้มีความต้อยกว่าบุคลากรในทุกทาง สิ่งนี้ล่อแหลมต่อการใช้อำนาจของบุคลากรเหนือผู้เข้าฝึกอาชีพ บุคลากรเหล่านี้อาจมีทัศนคติที่ไม่ส่งเสริมการเสริมอำนาจเนื่องจากระบบอาวุโสที่กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ การเสริมอำนาจนั้นยังต้องมาจากภายในตนเองด้วย ถ้าบุคคลนั้นมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง กล้าแสดงออกซึ่งความคิดเห็นและความต้องการ เขาจะถูกเสริมอำนาจได้ง่ายขึ้น ในกรณีนี้ คนพิการที่มีพื้นฐานการศึกษาน้อย ไม่เคยออกไปสู่สังคม จึงขาดความมั่นใจและในหลายๆ กรณีไม่สามารถแสดงออกถึงความต้องการของตนให้บุคลากรในศูนย์ฯ ฟังทราบได้ เพราะตนเองรู้สึกต้อยและต้องการการชื่นชม การเสริมอำนาจ จึงอาจทำได้ยากขึ้น

ผลลัพธ์สุดท้าย คือคุณภาพชีวิตที่เพิ่มขึ้น

คุณภาพชีวิต เป็นหัวข้อสุดท้ายของกรอบการวิเคราะห์ เป็นผลของการฝึกอาชีพ จากการศึกษา พบว่า ทั้งในระหว่างฝึก และหลังจากจบการฝึกแล้ว คนพิการรู้สึกว่าคุณภาพชีวิตดีขึ้น เช่น ในแง่ของสุขภาพและร่างกาย เพราะได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพทางการแพทย์จากศูนย์ฯ รวมทั้งได้เรียนรู้ที่จะรักษาสุขภาพของตนเองมากกว่าก่อนมาที่ศูนย์ฯ ทางด้านอารมณ์ก็มีการพัฒนาไป

ในทางบวก ดังที่กล่าวมาแล้วว่าคนพิการจากทั้งสองศูนย์ฯ เกิดการยอมรับตนเองมากขึ้น โชค หนุ่มพิการนั่งรถเข็นวัยสามสิบต้นๆ รู้สึกว่าการได้พบเห็นและพูดคุยแบ่งปันประสบการณ์กับเพื่อนพิการที่ศูนย์ฯ ทำให้คนพิการรู้สึกว่าได้พบกับคนอื่นอีกหลายๆ คนที่ "เป็นพวกเดียวกัน" และรู้สึกว่าตนเองนั้น "ไม่ใช่ตัวประหลาดอีกต่อไป" ดังนั้นความอึดอัด ความคับข้องจากการเป็นคนพิการที่บรรเทาลง การมีเพื่อน มีสังคม ทำให้มีความสุข การฝึกอาชีพยังทำให้ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัวดีขึ้น การมีทักษะทางอาชีพและสังคมทำให้คนพิการไม่ได้อยู่ในภาวะของคนไร้ความสามารถอีกต่อไป ครอบครัวก็มีทัศนคติที่ดีและเคารพในคนพิการในฐานะเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของครอบครัวมากขึ้น คนพิการที่มียังสามารถหารายได้เลี้ยงครอบครัว เป็นอิสระในทางการเงิน สามารถซื้อหาสิ่งของที่ต้องการ ซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกให้ชีวิตได้ เช่น ซื้อจักรยานยนต์เพื่อเดินทางไปทำงาน นอกจากนี้แล้ว การวิจัยยังพบว่า สถานภาพทางสังคมของคนพิการที่มียังงานทำหลังจากจบการฝึกยังสูงขึ้นเพราะไม่เป็นภาระแก่ครอบครัว บางคนยังบริจาคเงินช่วยการกุศลทำให้เปลี่ยนสถานะจากผู้รับเป็นผู้ให้ ราตรี เด็กสาวโปลิโออายุยี่สิบสองปี เล่าว่า

อย่างหนึ่งที่หนูรู้สึกว่าเปลี่ยนไปตั้งแต่เรียนจบครอบครัวแล้วก็คนในหมู่บ้านยอมรับหนูมากขึ้นนะญาติๆ ก็มองเราดีขึ้น เมื่อก่อนเราคิดว่าเราทำอะไรไม่ได้ พอเรียนจบ มีงานทำ เวลาว่างเลี้ยง พ่อแม่ก็พาไปบ้านญาติ เขาก็บอกญาติๆ ว่าหนูส่งเงินให้เขา หนูหาเลี้ยงเขาได้ หนูเองก็รู้สึกดี ภูมิใจ ชีวิตดีกว่าเก่า

คนพิการยังเกิด การพัฒนาตนเอง มีความคิดมีการกระทำที่มีเป้าหมายชัดเจนขึ้น แต่เดิม คนที่อยู่บ้านเฉยๆ จะไม่มีความคิดเกี่ยวกับตัวเองมากนัก นอกจากจะท้อแท้และยอมจำนน หลังจากเข้ารับการฝึกจะมีเป้าหมายชัดเจนว่าจะหางานทำ หรือสร้างครอบครัว

แม้ว่าการฝึกจะได้รับแค่ประกาศนียบัตร แต่สิ่งนี้ก็ทำให้คนพิการหลายคนมีความภูมิใจ และรู้สึกว่าได้ประสบความสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว คนพิการส่วนมากมีความพึงพอใจต่อสภาพชีวิตหลังการฝึกมากกว่าก่อนการฝึก และเห็นว่าคุณภาพชีวิตดีสูงกว่าเก่า แม้กระทั่งคนที่ไม่มีงานทำ ก็ยังมีความพึงพอใจในคุณภาพชีวิตหลังจากจบหลักสูตรแล้ว

บทสรุป

แนวคิดเรื่องการเสริมอำนาจเป็นของโลกตะวันตก ควรจะนำมาปรับใช้กับบริบทไทย ครู หรือบุคลากรของศูนย์ฟื้นฟูอาชีพจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้ ด้วยการเปิดโอกาสให้คนพิการได้แสดงความต้องการและมีส่วนกำหนดทิศทางของการฝึกอาชีพ นอกจากนี้ บุคลากรที่ทำงานด้านคนพิการจะต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติที่อาจขัดขวางการเสริมอำนาจ และตระหนักว่า คนกลุ่มนี้มีสิทธิที่จะได้รับบริการในฐานะพลเมือง และไม่สมควรที่จะต้องถูกปฏิบัติแบบผู้มารับการบริจาค ความคิดเช่นนี้ควรถูกแทนที่ด้วยความคิดเรื่องสิทธิผู้บริโภค เพราะคนพิการมีฐานะเป็นผู้ใช้บริการ เขาไม่ได้เป็นหนี้ใครในการได้รับบริการ แม้ว่าบริการนั้นจะเป็นบริการแบบให้เปล่า บุคลากรที่ทำงานด้านนี้ควรให้ความเคารพและตระหนักถึงสิทธิและความต้องการของคนพิการในฐานะผู้ใช้บริการ ลูกค้าหรือผู้บริโภคให้มากขึ้น

สรุปได้ว่า ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพคนพิการหลายแห่งในจังหวัดเชียงใหม่ และโรงเรียนอาชีวพระมหาไถ่ จังหวัดชลบุรี ต่างทำหน้าที่ให้การฝึกอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการได้อย่างดี ศูนย์ฯ ทั้งสองแม้ว่าจะไม่ประสบความสำเร็จในการเสริมอำนาจและเพิ่มคุณภาพชีวิตให้คนพิการได้ตามมาตรฐานที่เป็นกรอบแนวคิดแบบโลกตะวันตกก็ตาม แต่ด้วยวิถีวัฒนธรรมแบบไทย หน่วยงานทั้งสองก็ได้เสริมอำนาจในด้านการศึกษาสุขภาพทางร่างกาย ทางด้านสังคม อารมณ์และจิตใจได้เป็นอย่างดี โดยคนพิการเองก็มีความพึงพอใจในบริการที่ได้รับ แม้ว่ายังมีข้อจำกัดบางประการ แต่การฝึกอาชีพโดยรวมก็มี

ประโยชน์อย่างยิ่งต่อคนพิการ ศูนย์ฟื้นฟูอาชีพยังสามารถปรับปรุงการทำงานให้เกิดการเสริมอำนาจได้ ด้วยการสนับสนุนกระบวนการเสริมอำนาจในการบริหารจัดการ ในในทุกระดับของการบริหารจัดการ เช่นการมีทางเลือกของสาขาการฝึกอาชีพให้มากกว่าเดิมและเป็นไปตามความต้องการของคนพิการ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการให้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- สำนักงานคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ. กรมประชาสงเคราะห์. (2546). **แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ พ.ศ. 2545-2549**. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2539). **สถิติคนพิการ**. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.
- Harp, H. T. (1994). Empowerment of Mental Health Consumers in Vocational Rehabilitation. **Psychosocial Rehabilitation Journal**, 17, 83-90.
- International Labor Organization. (n.d.). **Employment and People with Disabilities: Perspectives from Asia and the Pacific**. Retrieved November 16, 2006 from (Online). Available: http://www.ilo.org/public/english/region/asro/bangkok/download/yr2004/disability/ibm_present.pdf.
- Kosciulek, J. F. (1999a). The Consumer-Directed Theory of Empowerment. **Rehabilitation Counseling Bulletin**, 42, 196-213.
- _____. (1999b). Consumer Direction in Disability Policy Formulation and Rehabilitation Service Delivery. **Journal of Rehabilitation**, 65(2), 4-9.
- _____. and Merz, A. (2001). Structural Analysis of the Consumer Directed Theory of Empowerment. **Rehabilitation Counseling Bulletin**, 43, 1-2.

- Marrone, J. (1995). Empowerment Issues in Services to Individuals with Disabilities. **Journal of Disability Studies**, 6(2).
- Schalock, R. (1996). Quality of Life and Quality Assurance. in Renwick, R.; Brown, I. and Nagler, M., eds. pp. 105-118. **Quality of Life in Health Promotion and Rehabilitation**. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stein, J. (1997). **Empowerment and Women's Health. Theory, Methods, and Practice**. London: Zed Books.
- United Nations. (1994). **Standard Rules for Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities**. New York: United Nations.
- West, M. D. and Parent, W. S. (1992). Consumer Choice and Empowerment in Supported Employment Services: Issues and Strategies. **Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps**, 17(1), 47-52.

